

УДК 332.012.2:316

І.М. БАБАК

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЇ НА СОЦІАЛЬНИЙ НАСТРІЙ НАСЕЛЕННЯ

Бабак Ірина Миколаївна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри управління і підприємництва ОКВНЗ «Інститут підприємництва «Стратегія» (м. Жовті Води))

У статті автор аналізує сутність поняття «соціального настрою» та визначає механізми і фактори формування соціального настрою населення через ЗМІ.

Ключові слова: соціальний настрій, вплив, ЗМІ, інформація, соціальна позиція, соціальне самопочуття.

В статье автор анализирует сущность понятия «социального настроения» и определяет механизмы и факторы формирования социального настроения населения через СМИ.

Ключевые слова: социальное настроение, влияние, СМИ, информация, социальная позиция, социальное самочувствие.

In this article the author examines the essence of the concept of 'social mood' and defines the mechanisms and factors of social mood of the population through the media.

Keywords: social mood, influence, media, information, social position, and social well-being.

© І.М. Бабак, 2013

Постановка проблеми. Останнє десятиліття ХХ століття, що стало для України етапом глибоких перетворень, змінило не тільки політичну та економічну ситуацію в країні, але й свідомість українців.

Одним з найважливіших аспектів соціологічного аналізу сучасних тенденцій розвитку суспільства є вивчення соціального настрою людей. Соціальне настрій виступає індикатором визначення рівня благополуччя, соціальної влаштованості або невлаштованості суспільства. Незважаючи на те, що в даній сфері накопичено багатий дослідницький матеріал, немає досліджень, присвячених аналізу сучасної ситуації. Наприклад, до цих пір залишається відкритим питання про природу, сутність, структуру соціального настрою.

У даний час одним з основних джерел інформації є ЗМІ. Преса, радіо і телебачення в сучасному світі перетворилися на потужний інструмент, який впливає на формування соціального настрою населення сучасного російського суспільства. Телебачення забезпечує можливість наочно-образного сприйняття, а значить більш сильного емоційного впливу на індивіда, тому воно стало найбільш значущим засобом за охопленням населення і можливостями впливати на свідомість і соціальний настрій людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впливу ЗМІ на свідомість та поведінку населення, наслідків його впливу починає активно вивчатися в сучасній соціології та соціальній психології. Над нею працюють багато відомих наукових установ і організацій. Тим не менш, дослідження про вплив вітчизняних засобів масової інформації на соціальний настрій громадян не проведено, тому дана робота є актуальною.

Феномен соціального настрою довгий час вивчався в рамках досліджень про суспільну свідомість та колективну психологію: Г.Лебон, Г.Тард, Ч.Кулі, Е.Дюркгейм, С.В. Де Роберти, Н.І.Кареев

та інші. В останнє десятиліття його аналіз отримує все більший розвиток. Серед сучасних дослідників соціального настрою можна назвати таких російських вчених, як Ж.Т. Тощенко, С.В.Харченко, які не тільки визначили сутність соціального настрою, але також позначили структурні компоненти і види соціального настрою. У дослідженні В.Е. Шляпентох і С.Я. Матвеевої розглядається один з видів соціального настрою - соціальний страх. В аналізі засобів масової інформації, проведеного В.П. Конецькою, Т.В. Науменко, Л.М. Федотовою та ін., послідовно і чітко розкриваються сутність, функції масової комунікації, моделі масової комунікації. Вплив засобів масової інформації на соціальну свідомість населення досліджували С.Г.Кара-Мурза, В.Е. Шляпентох і С.Я. Матвеева. Останнім часом велика увага феномену соціального настрою приділяється в інтернеті, тому в ході роботи активно використовувалися Інтернет-джерела.

Метою дослідження є спроба структурувати феномен соціального настрою та визначити механізми формування соціального настрою населення через ЗМІ.

Викладення основного матеріалу дослідження. Довгий час у науковій літературі поняття «настрій» виступало як нероздільне, що не піддається операціоналізації. З часом у роботах науковців стали формулюватися різні точки зору з приводу структурних елементів соціального настрою. На підставі робіт Ж.Т. Тощенко та інших дослідників, ми виділяємо такі структурні компоненти: соціальне самопочуття, оцінка, соціальні очікування і соціальна позиція.

Першим структурним елементом соціального настрою є соціальне самопочуття. Існує безліч визначень даного поняття. Загальна психологія трактує самопочуття швидше з фізіологічних позицій, як «органічне» самопочуття людини, а в соціальній психології та соціології самопочуття виступає скоріше як інтегральна характеристика, яка ви-

значається в першу чергу соціальними чинниками. У самому спрощеному вигляді соціальне самопочуття розуміється як «синдром свідомості, що відображає співвідношення між рівнем домагань і ступенем задоволення потреб суб'єкта». Соціолог Л.А. Орлова розглядає соціальне самопочуття як свого роду віддзеркалення способу життя. В рамках даного підходу поняття «соціальне самопочуття» ототожнюється з «інтегральною задоволеністю життям». Інші вчені, наприклад Л.С. Петрова, розглядають «соціальне самопочуття як інтегральну характеристику реалізації життєвої стратегії особистості, ставлення до навколишньої дійсності, суб'єктивних її сторін».

У підході Я.Н. Крупець соціальне самопочуття визначається як «інтегральний показник адаптованості населення до реформ, як якийсь результат, показник успішності протікання процесу адаптації». Ж.Т. Тощенко виділяє в соціальному самопочутті актуальне знання, важливе для особистого та суспільного життя людини; емоції, почуття, історичну пам'ять і громадську думку. «Результуючим показником соціального самопочуття виступає потреба у самозбереженні себе як соціальної істоти, члена групи і суспільства, а також оцінка рівня і ступеня благополуччя безпосередньо навколишнього його мікросередовища».

Найбільш повно поняття соціального самопочуття розкриває вчений Л.В. Куликов, який визначає його як показник загальної задоволеності життям, що виявляється в оцінці індивідом рівня благополуччя. Автор вважає, що «задоволеність життям трактується як деяка оцінка життєвої ситуації, за якою стоїть широкий спектр переживань суб'єктивного благополуччя особистості». Благополуччя особистості пов'язане з задоволеністю різними гранями життя.

Можна виділити наступні види благополуччя особистості:

- Соціальний добробут – це задоволеність особистості своїм соціальним статусом і актуальним станом суспільства, також задоволеність міжособистісними зв'язками і статусом у мікросоціальному оточенні.

- Матеріальне благополуччя – задоволеність матеріальною сферою свого існування, повнотою своєї забезпеченості, стабільністю матеріального достатку.

- Духовне благополуччя – відчуття причетності до духовної культури суспільства, усвідомлення можливості прилучення до багатств духовної культури; усвідомлення і переживання сенсу свого життя; наявність віри – в Бога або в себе, в долю; можливість вільного вияву прихильності до своєї віри і т.д.

- Психологічне благополуччя – відчуття внутрішньої рівноваги, цілісності, задоволеність своєю творчістю. Психологічне благополуччя виникає при відносно несуперечливої картини світу у суб'єкта, розумінні поточної життєвої ситуації. Дисонанс з'являється в разі надходження суперечливої інформації, коли поточна ситуація сприймається як невизначена.

- Фізичне благополуччя – задоволеність потре-

би в здоров'ї, гарне фізичне самопочуття, тілесний комфорт.

Задоволеність різними гранями життя безпосередньо залежить від домагань. Чим вище домагання, тим нижчий рівень задоволеності, а це пов'язано з цінностями індивіда і його життєвими стратегіями.

Так як соціальний настрій – це ставлення до всього, що відбувається в суспільстві, другим компонентом соціального настрою є оцінка себе в суспільстві, і оціна різних сфер життя суспільства.

Оцінка себе в суспільстві проявляється через оцінку своєї ролі і свого соціального статусу, оцінку свого матеріального становища, свого рівня і якості життя, оцінку рівня своєї освіти і культурного розвитку. Вона залежить також від самооцінки, яка виникає внаслідок аналізу свого життєвого досвіду, власної успішності чи неуспішності.

Оцінка різних сторін життя припускає, насамперед, оцінку економічної, політичної, і культурної сфер суспільства. При аналізі економіки оцінюється економічна ситуація в країні і в місті, а в сучасних російських умовах також оцінка наслідків ринкової економіки, оскільки саме від цього в першу чергу залежить матеріальне благополуччя індивіда. Крім того, матеріальне благополуччя залежить від політики держави. У цьому випадку оцінюється ефективність роботи органів управління як на федеральному, так і на регіональному рівнях, оскільки на соціальний настрій жителів регіонів в їхньому місті події можуть мати більший вплив, ніж загальноукраїнські. Залежно від ставлення до властей і їх діяльності проявляється рівень протестної активності різних груп населення. Чим негативніша оцінка діяльності, тим рівень протестної активності буде вищий.

Ще однією сферою суспільства є культура, тому соціальний настрій також проявляється в оцінці духовного життя суспільства. Людина оцінює культуру суспільства, виходячи з рівня своєї освіти, ерудованості, начитаності, духовних потреб. Можна припустити, що оцінка різних сфер життя суспільства залежить від задоволеності життям і безпосередньо впливає на соціальний настрій.

Третім важливим компонентом соціального настрою є соціальна позиція, яка відображає світогляд людини як систему її поглядів на світ і являє собою більш чи менш «стабільний лад думок, ... є, перш за все, продуктом серйозної інтелектуальної діяльності незалежно від того, чи представляє вона собою наслідок самовиховання або ж результат засвоєння вноситься ззовні інформації». Світогляд виявляється через переконання, умонастрій і ціннісні орієнтації людини. «Переконання – свідомі мотиви до діяльності, обумовлені знаннями, життєвим досвідом і суспільними відносинами. Відповідно до переконань формуються соціальні цілі та інтереси, визначаються засоби і напрямки їх реалізації. Переконання є одним з компонентів готовності до реалізації вимог і переваг соціального настрою». Умонастрій, як особливий вид соціального настрою, володіє відносно стійким характером і являє собою певну спрямованість не тільки беззвітних почуттів і переживань, але й більш-менш

ясно виражених думок, ідей і переконань. Вчений Б.Д.Паригін вважає, що в межах одного і того ж світогляду можлива ціла гамма умонастроїв: від апатії до революційної активності, від життєствердного оптимізму до скептицизму. Умонастроїв, як елемент соціального настрою, нерозривно пов'язаний з готовністю до реалізації ціннісних орієнтацій.

Ціннісні орієнтації виступають як призми, що зумовлюють особливий кут зору і ставлення до змін. Крізь призму прийнятних і значущих цінностей особистість або група як би «пропускає» через себе об'єктивні умови свого життя, виконуючи своєрідну функцію регулятора соціальних дій. З цінностями пов'язане поняття життєвої стратегії. Життєва стратегія – це здатність до самостійної побудови свого життя, до осмисленого його регулюванню відповідно до кардинальних напрямків життєдіяльності.

Життєва стратегія обирається відповідно до ціннісних орієнтацій особистості і, з одного боку, визначає задоволеність індивіда різними гранями життя, а з іншого – являє собою проект дій індивіда в майбутньому, визначає способи досягнення добробуту, реалізації свого «Я» і т.д. У моніторинговому дослідженні, що проводилося під керівництвом учених О.А. Хасбулатова і Л.С.Сгорової, позначені три типи життєвих стратегій: патерналістська стратегія, стратегія виживання і стратегія розвитку. Патерналістська стратегія припускає надію на державу в справі матеріального забезпечення сім'ї. Особи, що розділяють дану стратегію, прагнуть отримати пільги, соціальні допомоги від держави. \

Зниження рівня соціального забезпечення приводить до поширення у них настрою пригніченості або подразнення. Відмінною особливістю стратегії виживання є орієнтація на власні сили, але при цьому використовуються такі способи забезпечення себе і своєї сім'ї, як робота на присадибній ділянці, скорочення витрат на літературу, відпочинок, одяг. Під стратегією розвитку розуміється такий тип поведінки і конструювання життєдіяльності, якому відповідає усвідомлена відмова від утриманських настроїв, опора на власні сили при досягненні цілей, орієнтація на професійний успіх, самореалізацію та саморозвиток.

Залежно від життєвої стратегії людина конструює своє майбутнє. Таким чином, ми оперуємо категорією соціальних очікувань, яку можна ще назвати дійовим компонентом. Вони включають в себе очікування майбутнього розвитку країни в цілому та окремих сфер суспільного життя, а також уявлення про своє майбутнє. В залежності від соціальних очікувань, людина буде плани на майбутнє, які включають методи реалізації своєї мети. Методи реалізації мети, способи досягнення добробуту безпосередньо залежать від життєвої стратегії індивіда.

Таким чином, соціальний настрій має складну структуру, елементи якої взаємопов'язані і взаємозумовлені. Лише розглядаючи всі структурні компоненти в системі, ми можемо зрозуміти сутність феномена соціального настрою. Важливою харак-

теристикою соціального настрою є його здатність змінюватися під впливом різних обставин. В даному випадку можна позначити зовнішні і внутрішні фактори, що впливають на соціальний настрій людини.

Внутрішніми факторами виступають певні соціально-демографічні характеристики і особисті якості, притаманні індивіду. До внутрішніх факторів слід віднести стать, вік, освіту, сімейний стан, рід діяльності, настроїв у сім'ї та соціальному оточенні. Також до внутрішніх факторів відносяться психологічна і фізіологічна основа людини, в яку входять характер людини, її емоційна і почуттєва сфера, життєва стратегія людини, її переконання та ціннісні орієнтації. Залежно від усіх цих характеристик людина по-різному буде реагувати на ту саму ситуацію. Наприклад, вчені, які займаються дослідженням даної проблеми, виявили закономірність, яка показала, що соціальне самопочуття, соціальний настрій у чоловіків і жінок, молоді та літні людей, що працюють, і безробітних сильно відрізняється.

Зовнішніми факторами, що впливають на соціальний настрій, можна назвати ті характеристики соціального життя, які є загальними для багатьох індивідів. До зовнішніх факторів відносять соціально-економічні та політичні умови. Економічна ситуація в країні, що склалася в той чи інший момент часу, і її сприйняття індивідом впливає на соціальний настрій населення. Задоволеність індивіда станом економіки залежить від рівня матеріального достатку його сім'ї, стан справ у регіональній і російській економіці.

За результатами моніторингу соціального настрою, проведеного в м. Іваново в грудні 2004 р., стан івановської економіки оцінюється переважно більшістю опитаних як кризовий: тільки 10% жителів дають позитивну оцінку нашій економіці. Неоднозначно населення м. Іванова оцінює вплив ринкової економіки на їхнє життя. У цілому переважають негативні оцінки, що включають падіння доходів, зниження соціальних гарантій, залежність від приватних власників, яка змінила контроль з боку держави.

Підкреслюються і позитивні сторони ринкової економіки: поява широкого асортименту товарів є наслідком ринкової економіки, молодь, крім того, зазначає появу можливостей для отримання високих доходів і реалізації своїх підприємницьких здібностей. Таким чином, на формування задоволеності населення економічною сферою життя впливають як рівень матеріального достатку людини, так і стан регіональної економіки та положення російської економіки в цілому.

Іншим фактором, що впливає на соціальний настрій, є стан політики на федеральному і регіональному рівнях. Вирішальним фактором виявляється не тільки стан політики, але й її сприйняття індивідом. За результатами моніторингу, досить сильно поширений ідеал сильної держави. Надія на державу, яка, як показує аналіз роботи органів соціального захисту та інших служб, не виправдовується, призводить до поширення настроїв пригніченості і роздратування. В цілому аналіз політичної

ситуації в регіоні показує, що вона також переважно негативно впливає на соціальний настрій населення.

Велике значення на формування соціального настрою засобів масової інформації, тому що саме від інтерпретації подій у ЗМІ залежить сприйняття індивідом цієї події. Тому серед зовнішніх факторів соціального настрою доречно виділяти засоби масової інформації. До засобів масової інформації відносять телебачення, радіо, пресу, а також Інтернет. Найбільш ефективним засобом масової інформації є телебачення, яке забезпечує можливість

наочно-образного сприйняття, а, значить, і більш сильного емоційного впливу на індивіда.

Висновки. Таким чином, соціальний настрій є складним утворенням, що має багаторівневу структуру, кожен елемент якої впливає на соціальний настрій в цілому. Вивчення структури соціального настрою необхідне для того, щоб визначити компоненти, найбільш підвладні впливу. Факторами, що впливають на соціальний настрій населення, є соціально-економічні та політичні умови життя, а також стать, вік, матеріальне становище індивіда, його ціннісні орієнтації та життєва стратегія.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богомолова Т.Ю., Тапилина В.С. Экономическая стратификация населения России в 90-е годы. Социологические исследования. 2001. - №6. - С. 32-43.
2. Бориснев С.В. Социология коммуникации. Издательство ЮНИТИ-ДАНА, М., 2003. - 272 с.
3. Васильева А.С. Ответственность за собственное мнение. Политические исследования. 1994. - №6. - С. 176.
4. Воронин Г.Л. Социальное самочувствие россиян. Социологические исследования. 2001. - №6. - С. 59-66.
5. Заславская Т.И. Социокультурный аспект трансформации российского общества. Социологические исследования. 2001. - №8. - С. 3-11.
6. Зубок Ю.А. Проблемы социального развития молодежи в условиях риска // Социологические исследования. - 2003. - № 2. - С. 42-51.
7. Ядов В.А. Социальная идентификация в кризисном обществе // Социологический журнал. - 1994. - № 1. - С. 35-52.